

Polske landarbejdere i Danmark

Af George Nellemann

I en årrække har Nationalmuseet arbejdet på at skrive den polske landarbejderindvandrings historie. Undersøgelsen begyndte i 1960'erne (1), og er afsluttet omkring 1980. Hen ad vejen er der kommet nogle foreløbige rapporter (2), og delemner er taget op (3). Den endelige publikation kom i 1981 (4) i form af en bog på godt 400 sider. For også at give de interesserede, som ikke vil ofre den tid, det tager at læse så meget, en lejlighed til at gøre sig bekendt med, hvordan det gik med »de gamle roepolakker« og deres børn, aftrykkes her det danske manuskript til en engelsksproget artikel om emnet (5) – i lettere omarbejdet form.

Den europæiske baggrund

Den polske landarbejderindvandring til Danmark må betragtes som en lille nordlig udløber af en meget omfattende sæsonarbejderbølge, som i årene efter 1870 gik fra de østlige dele af det daværende Tyskland, fra russisk Polen og fra den østrigske provins Galizien til de tyske godser, tidligst til Sachsen, hvor roesukkerindustrien begyndte, men efterhånden til store dele af landet – også til miner og industri i Ruhrdistriktet.

Rekrutteringen af folk til Tyskland skete i begyndelsen helt på privat basis, men tilsynet med importen af fremmede landarbejdere, ikke selve hvervningen, overgik i 1908 til en autoriseret organisation, Deutsche Feldarbeiterzentrale, som havde til opgave at forsyne arbejderne med en legitimation, der skulle modvirke kontraktbrud, og som skulle sikre, at de vendte hjem igen om vinteren. Man frygtede nemlig, at de skulle slå sig ned i landets østlige dele, som man netop hårdhændet var igang med at »germanisere«. Bestræbelserne på at få sæsonarbejderne hjem en periode hver vinter, den såkaldte karénstid, var udelukkende rettet mod polsktalende katolikker, medens ukrainerne fra de sydøstlige polske områder

Piger samlet foran det offentlige hvervekontor i Kraków i 1927. Fotografiet er taget af den polske vicekonsul i Nakskov, Georg Wiingaard, da han deltog i en hververejse.

ikke var underlagt de samme restriktioner. Ukrainerne udgjorde i 1908 13 % af den registrerede sæsonarbejderstyrke, polakkerne 77 %. Grunden til, at der kom så forholdsvis mange ukrainere, var dels, at disse udgjorde 42 % af Galiziens befolkning, dels at de tyske arbejdsgivere samarbejdede med ukrainsk-nationalistiske kredse, som selv stod i et modsætningsforhold til den polske adel, af hvilke de ukrainske bønder følte sig undertrykt.

På samme måde arbejdede polsk-nationale kredse på at skaffe polske sæsonarbejdere pladser andre steder end hos arvefjenden, de tyske junkere, bl.a. ved at kontakte danske arbejdsgiverkredse.

På trods af at man fra tysk side ikke ønskede polakker, blev det tyske storlandbrug dog afhængigt af importen af hundredtusinder af polske arbejdere hvert år.

I Danmark kopierede man fra 1893 det tyske system. I den danske roe-sukkerindustri første år klarede man sig med danske og svenske arbejdere, men da man i 1892 udvidede roearealerne og byggede roebaner, som kunne bringe råproduktet direkte fra markerne til fabrikkerne, måtte man også her begynde at trække på Centraleuropas store arbejdskraftreserve: de polakker, som på grund af ringe industrialisering og udbredt arvedeling af

gårdene ikke kunne skaffe sig levebrødet hjemme. Hertil kom, at svenskerne også startede roesukkerindustri i Skåne, hvorfor man selv, indenlands, kunne beskæftige den overskydende befolkning fra Småland, Nordskåne, Halland og Blekinge – ja, man gik endda over til, omend i mindre omfang end i Danmark, også at benytte polske arbejdere.

Den danske roesukkerindustri startede på Fyn og Lolland i 1872-73, men den bredte sig herfra snart til Falster og Sjælland også. Det øgede behov for sæsonarbejdere fandtes især i sukkerroedistrikterne, men man begyndte dog snart også at anvende polske sæsonarbejdere i det øvrige landbrug, hvor omlægningen til kvægavl, og dermed dyrkningen af foderroer, også krævede flere folk.

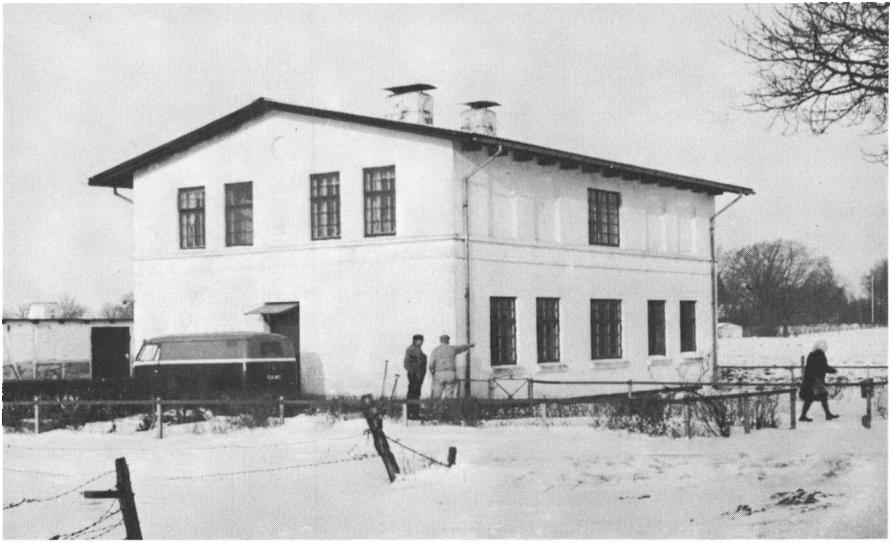
Der var imidlertid også andre sæsonbetonede erhverv, som kunne bruge flere folk om sommeren. Således blev der importeret et stort antal polske arbejdere til teglværker og mosebrug. Dette er grunden til, at man også har kunnet finde polske kolonier omkring Nivå med dens teglværker og på Djursland og i Ålborg-området, hvor der var store mosebrug med tørveskær. Endelig må det tilføjes, at også til mergelgravning i Sydvestjylland og til jernbanebyggeri på Bornholm har man anvendt polske sæsonarbejdere.

Importen foregik gennem mellemlid af forskellig art, fra de såkaldte »forpiger«, som skaffede folk til en enkelt gård, over »aufseherne«, som arbejdede for større gårde eller for flere gårde på en gang, og fæstekontorer til store importorganisationer, der var organiseret på foreningsbasis blandt de danske arbejdsgivere, som »Foreningen for Tilvejebringelse af Arbejds-kraft for Landbruget i Danmark«.

Langt de fleste polske arbejdere, som kom hertil, var således hvervede hjemme: havde truffet aftale med en forpiger eller skrevet kontrakt med en aufseher eller agent for fæstekontorer eller importforeninger. Kun meget få kom hertil på eget initiativ, og da ofte efter først at have været kontraktarbejdere i Tyskland. Der var altså tale om en udvandring/indvandring, som blev formidlet af mellemmand, der havde arbejderrekruttering som levebrød – og ikke om en spontan flugt fra Polen til Danmark.

Da der således var tale om en sæsonindvandring, kan man ikke anlægge helt de samme synspunkter på den, som man anlægger på egentlig indvandring af folk, som i forvejen har besluttet at udvandre for at skabe sig en ny fremtid i det fremmede. F.eks. kan man ikke forvente, at der ligger politisk eller religiøst tryk bag beslutningen om at tage på sæsonarbejde, og vi finder da heller ikke her i landet, fra den periode der er tale om, den uddannede elite, som polske politiske flygtninge i mange andre lande har udgjort.

Når en del sæsonarbejdere blev hængende her i landet, og altså blev egentlige indvandrere, skyldes det i høj grad første verdenskrig, som dels

Den tidligere polakkaserne ved godset Lungholm er en karakteristisk repræsentant for den lollandske kasernetype. (Foto: Nationalmuseet, 1966).

hindrede den planlagte hjemrejse til jul og dels medførte, at der nu kunne hverves polske arbejdere til det danske landbrug i de flygtningelejre, hvor de østrigsk-polske flygtninge fra Galizien var samlede.

Der er altså tale om to typer af indvandring: sæsonindvandring og permanent indvandring, her forstået som fastgroede sæsonarbejdere.

Sæsonarbejderne

Den første registrerede hervedning af sæsonarbejdere fandt sted i 1893. Man havde da netop omkring Nakskov udvidet roearealet og bygget et net af smalsporede jernbaner, som kunne føre roerne direkte fra markerne til fabrikken.

Tidligere havde man klaret sig med lokal arbejdskraft, suppleret med svenske roepiger, men til de større arealer krævedes der flere arbejdere. Sukkerfabrikkerne tog derfor kontrakt med et tysk fæstekontor, som skaffede en række af de såkaldte »aufsehere«, overvejende polsktalende tyskere, som kom med hver sit hold af roepiger og fik roearbejdet i entreprise. Disse blev indkvarteret i en række »kaserner«, som i vinterens løb var opført til formålet, og herfra drog de ud og passede markerne for de landmænd, som havde kontrakt med fabrikkerne om dyrkning af sukkerroer.

Dette system viste sig dog hurtigt at være upraktisk for begge parter, og

allerede året efter overgik ansættelsen af arbejdere og aufsehere til landmændene selv.

Fra de første 400, som kom til Lolland i 1893, udviklede sæsonarbejderbevægelsen sig til i 1914 at omfatte ikke mindre end 13.000, som var spredt over det meste af landet, men dog meget ujævnt. Flest var der i Maribo amt, færrest i Vestjylland. En officiel opgørelse fra 1911 viser, at polakkerne dette år udgjorde 3,8 % af den samlede landarbejderstyrke i Danmark, dog således at tallet for Jylland var knap 1 %, for øerne 7,0 % – og for Lolland-Falster 27,8 %. Det er således rimeligt, at polakimporten opfattes som noget karakteristisk for disse to øer, men det må understreges, at den stort set kom til at berøre hele landet – Bornholm inclusive.

Samtidig med at sæsonarbejderne spredtes over landet fra sydøst mod nordvest, skete der også en udvikling i retning af, at stadig flere almindelige bondegårde begyndte at anvende polsk arbejdskraft i sæsonen – medens det i starten især var proprietær- og herregårde.

Beskyttelseslovgivningen

Allerede i sæsonindvandringens første år gør den danske arbejderbevægelse opmærksom på, at de polske arbejdere ikke altid bliver behandlet ordentligt, men det er først omkring 1905, at situationen har udviklet sig derhen, at man begynder at tale om en regulering af arbejdsforholdene.

Socialdemokratiet, landbrugets arbejdsgivere og de katolske præster tager hver for sig problemet op – ud fra forskellige forudsætninger. Socialdemokraternes synspunkter, som de blev vedtaget på den internationale socialistkongres i Stuttgart i 1907, var, at man ikke skulle søge importen forbudt, men i stedet gennem reform- og beskyttelseslove sikre, at vandrearbejderne, som man dengang kaldte dem, ikke blev udbyttet fra det kapitalistiske landbrugs side – ligesom man ville sikre dem de samme forhold som landets egne arbejdere.

Landbrugets arbejdsgivere, eller rettere sagt en mindre kreds af disse, tog problemet op, da det i 1905 viste sig, at man ikke kunne få det antal arbejdere, man havde bestilt. En delegation rejste til Galizien, hvor den hos de lokale arbejdsanvisningsmyndigheder erfarede, at der dels var tale om, at Danmark havde fået et dårligt ry, dels om en ny lov fra 1904, som havde til formål at beskytte den galiziske befolkning mod de udenlandske hververs udbytning. Delegationen fik med myndighederne i Lemberg en aftale om, at der skulle gives danskerne mulighed for igen at hverve folk, hvis deres kontrakter blev ændret i overensstemmelse med den nye lovs krav, hvis disse kontrakter blev godkendt af de anerkendte anvisningskontorer, og

Polske roepiger med lang hakke, Øllingsøgård ca. 1918. Aufseheren, som her er polak, ser ud som han skal, med lange støvler og egespir. (Foto i Nationalmuseet).

hvis man ville anerkende galiziske, katolske præster som tillidsmænd for arbejderne.

Man havde tidligere benyttet tyske kontrakter – eller direkte oversættelser af sådanne – som var meget ugunstige for arbejderne, bl.a. fordi de fraskrev sig retten til at henvende sig til domstolene i arbejdsstridigheder.

De samme kredse, som stod bag forhandlingerne i Lemberg, ivrede også for, at man i Danmark skulle gennemføre en beskyttelseslov, da man ikke kunne forvente, at alle danske arbejdsgivere ville behandle deres fremmede arbejdere human, hvis de ikke blev tvunget til det på denne måde. Under påvirkning fra disse arbejdsgiverkredse, de katolske præster i Danmark og de danske socialdemokrater blev en sådan lov vedtaget i 1908, og selv om den omfattede fremmede sæsonarbejdere i almindelighed, kom den i daglig tale til at hedde »Polakloven«.

De omfattende forarbejder til loven, som blev gennemført af såvel Indenrigsministeriet, delvis i samarbejde med de katolske rejsepræster, som De Samvirkende Fagforbund, er en hovedkilde til vor viden om såvel antallet af arbejdere og deres fordeling over landet som om arbejds- og boligforholdene i almindelighed (i 1907).

Polakloven fra 1908 og den reviderede lov fra 1912 regulerede især kontraktforhold, lønudbetaling, boligforhold og forsikring, medens man ikke fra statsmagtens side ville blande sig i selve lønansættelsen. Med kravet om en autoriseret kontrakt, som skulle være affattet på såvel dansk som arbejderne modersmål, afregningsbøger, en bestemt boligstandard samt syge- og ulykkesforsikring, ville man sikre de med danske forhold og dansk sprog ukendte arbejdere mod urimelig behandling.

Der fastsattes også regler for det offentliges tilsyn med anvendelsen af udenlandske landarbejdere, og de årlige rapporter i tiden fra 1909 til 1921 er en væsentlig kilde til vor viden om denne periode, ikke alene om antal, fordeling og arbejds- og boligforhold, men også om, hvordan lovene efterhånden virkede.

Der var dog tale om en »sæsonarbejderlov«, der ikke beskyttede indvandrere i almindelighed: den havde kun gyldighed for fremmede arbejdere, som havde været her i mindre end to år. Dog måtte man 1917 til 1921 forlænge gyldighedsperioden for de arbejdere, som ikke kunne komme hjem på grund af krigen og de urolige forhold i Polen i årene lige efter.

Første verdenskrig

Krigen skabte to problemer: mange arbejdere kunne ikke komme hjem, og arbejdsgiverne kunne ikke være sikre på friske forsyninger.

Det første problem løstes ved indførelsen af »Helårskontrakter«, som sikrede de overvintrende arbejdere et eksistensminimum, indtil den nye sæson begyndte. Det andet løstes ved, at arbejdsgiverorganisationerne, der siden 1908 havde været samlede i Landsudvalget for Anvendelse af udenlandsk Arbejdskraft, fik et fast kontor i København, der, bl.a. efter østrig-ungarske krav, blev autoriseret som en officiel institution, der kunne forhandle på Danmarks vegne. Landsudvalget fik, i samarbejde med Udenrigsministeriet og en række katolske præster fra Fyn og Lolland, udvirket, at der blev hvervet piger og drenge under værnepligtsalderen i flygtningelejrene på østrigsk område – mod visse fødevarerleverancer til Østrig.

Hele samarbejdet gik under krigen til Østrig, medens der ikke synes at have været nogen kontakt med de russiske myndigheder om at skaffe russisk-polske arbejdere. Kilderne er i det hele taget næsten tavse om de russisk-polske arbejdere, som dog i 1914 udgjorde ikke mindre end 24 % af den samlede fremmedarbejderstyrke. Det eneste man ved er, at nogle rejste hjem over Sverige og Finland.

Tiden efter verdenskrigen

Det danske landbrug havde også efter 1. verdenskrig behov for at supplere arbejdsstyrken, og man optog hurtigt forbindelse med de nye polske myndigheder. Landsudvalget var nu enerådende som hverveorganisation, og det traf år for år aftale med de centrale polske udvandringsmyndigheder om antal og vilkår. De vilkår, man fra polsk side opstillede, var dog tilgodeset ved polaklovenes krav og ved, at de polske arbejdere efter 1920 skulle have overenskomstmæssig løn, som danske arbejdere fik den.

Allerede i 1915 havde den danske fagbevægelse imidlertid rejst krav om, at importen standsedes – fordi der nu var arbejdsløshed i Danmark. Da man genoptog importen i 1920 blev det på de vilkår, at Landsudvalget kun fik licens til at importere det antal, de danske arbejdsløsheds-kasser ikke kunne anvise.

Igennem 1920'erne forsøgte fagbevægelsen at erstatte de polske arbejdere med danske, men uden større held. Roearbejdet var endnu ikke rigtig accepteret, og yderligere manglede man boliger til danske roearbejdere på de egne, hvor man havde brug for dem.

Efter 1921 begyndte der dog at opstå en indenlandsk sæsonarbejderbevægelse: de jyske roekarle, som blev importeret til øerne af danske roeentreprenører.

Den stigende arbejdsløshed bevirkede dog endelig, at den i 1929 udnævnte socialdemokratisk-radikale regering i 1930 satte en stopper for importen af polske arbejdere. De sidste kom i 1929.

Indvandrerne

Den skrappe regulering efter 1920, som sikrede, at sæsonarbejderne rejste hjem, når roearbejdet var slut, gør, at man stort set kan sige, at indvandringen standsede dette år: herefter kunne ingen gro fast og ændre status fra sæsonarbejder til indvandrer, medmindre det skete ved, at de ved ægteskab erhvervede dansk indfødsret, hvad en del piger faktisk gjorde. Nettoresultatet af de ind- og udvandring, som blev organiseret af Landsudvalget 1921–1930 var ca. ÷ 230.

Selve indvandringens størrelse, altså tallet for, hvor mange sæsonarbejdere, som groede fast, er det vanskeligt at fastslå nøjagtigt. En række beregninger på grundlag af den overleverede statistik synes dog at vise, at det ikke drejede sig om mere end mellem 3.000 og 4.000 personer. Dette er mindre, end man tidligere har antaget, og når man har overvurderet indvandringens størrelse, skyldes det nok de høje sæsonarbejdertal fra tiden før

Det mest karakteristiske træk, de polske sæsonarbejdere bidrog med i folkelivsbilledet, var de katolske friluftsmesser og processionser. Her er sommermenigheden samlet til messe ved Skt. Birgittes Kirke i Maribo, som ikke var stor nok til at rumme alle indendørs. (Foto i Nationalmuseet).

verdenskrigen. Således var der som nævnt ca. 14.000 her i landet, da krigen brød ud.

Indvandrergruppen havde imidlertid en meget skæv kønsfordeling: det var især kvinder, man havde haft brug for, som roepiger og malkersker, og efter 1920 var det kun piger, som kom hertil. Stort set kan man sige, at der var tale om to trediedele kvinder og en trediedel mænd.

Ved en interviewundersøgelse, som omfattede ca. 700 på Lolland-Falster og ca. 100 i andre »polakområder«, er indvandreernes baggrund kortlagt: Det drejede sig om unge, uuddannede arbejdere fra småbonde- og landarbejdermiljø, især fra Galizien, men også en del fra de vestlige dele af russisk Polen.

For mange af dem var sæsonarbejdet i udlandet (37 % havde været i Tyskland, før de kom hertil) det første lønnede arbejde udenfor familien. 78 % var under 20 år, da de kom, og 25 % havde aldrig gået i skole.

Hvad angår årsag og anledning til, at de rejste hjemmefra, har den overvejende del angivet økonomiske forhold: lav løn, arbejdsløshed eller f.eks. faderens tidlige død. Det er dog påfaldende, at 24 % kun angiver eventyrlyst. Ved samtaler med mange af de gamle indvandrere får man det indtryk, at sæsonarbejde i udlandet var blevet en fast institution, noget alle unge skulle prøve – måske ikke mindst for at skaffe sig nogle kontanter. Det skal dog retfærdigvis tilføjes, at interviewundersøgelsen af gode grunde kun kunne nå de yngre af indvandrerne – de tidligste har muligvis i højere grad været i egentlig nød og i mindre grad eventyrlystne, men de har grundlagt traditionen.

Første generation i Danmark

Ved interviewundersøgelsen blev der gjort forsøg på at kortlægge, hvordan livet har formet sig for indvandrergenerationen: hvordan man er blevet behandlet, og hvordan man har klaret sig.

Det er en almindelig opfattelse, at de polske arbejdere gennemgående er blevet dårligt behandlet, og at de har slidt hårdt i det – ofte med det resultat, at de er blevet ganske velstillede til sidst.

Interviewundersøgelsen kan bekræfte disse antagelser i store træk, men modificerer dog både det negative og det positive. Det, der klages over, er især, at man er blevet snydt med lønnen, og det er naturligvis de af de overordnede, man havde direkte at gøre med, som anklages: langt overvejende aufseherne eller forvalteren og sjældent godsejeren, for ham kendte man ikke. Dårlige boligforhold, vold, skældsord og forskelsbehandling nævnes også, men det er et gennemgående træk, at disse forhold nævnes som noget generelt for gruppens vedkommende, medens de interviewede i langt ringere omfang selv har haft sådanne erfaringer: 64 % opgiver, at de ikke har været udsat for noget, de 50 år efter erindrer som dårlig behandling. Der er tilsyneladende tale om en vis mytedannelse omkring polakkerne, og denne myte er blevet en slags »fælles historie« for alle.

På samme måde må man sige, at nok har mange klaret sig godt, især i de polsk-polske familier. En trediedel har opnået at få eget landbrug, men det har dog overvejende været mindre brug på 10 til 20 tdr. land – og kun i eet tilfælde var der tale om en gård på over 50. Det er i øvrigt karakteristisk for gruppen, at det sociale advancement stort set kun kan måles i tdr. land: man havde ingen uddannelsesmæssige forudsætninger for at avancere ad andre baner.

Om forholdet til danskerne i almindelighed viser interviewundersøgelsen, at nok har mange været udsat for diskrimination i form af tilråb, drillierier og forskelsbehandling, ligesom de har følt sig set ned på, men om

grovere tilfælde er der intet rapporteret. De konflikter, som udløste diskriminationen, var især med de andre arbejdere, altså dem, som kunne opfatte polakkerne som konkurrenter, og det er kun i forholdsvis få tilfælde, at der er oplysninger om myndighedsovergreb (og disse er kun i ringe grad fremkommet ved interviewundersøgelsen, men fremgår af de skriftlige kilder).

Dette forholdsvis lyse billede af forholdene må dog tages med de forbehold, at dels er der tale om interviews med den yngre del af indvandrerne, dels er der tale om, at de har skullet fortælle om overgreb fra den danske majoritetsbefolkning til interviewere, der hørte til denne majoritet. Man kan nok få en fornemmelse af, at polske interviewere ville have fået mere at høre. At der er forekommet en god del drillerier i form af tilråb o.l., er der næppe tvivl om – så meget mere som der endnu på interviewtidspunktet, i 1965, var 20 %, som fremdeles var udsat for det.

Forholdet til Arbejderbevægelsen

Den danske arbejderbevægelses holdning til vandrearbejderspørgsmålet er omtalt, men den almindelige fagforeningsmand eller menige arbejder, som har haft den daglige kontakt og konkurrence med polakkerne, har også haft et andet syn på dem end den ledende elite. En gennemgang af landarbejderpressen fra 1895 til 1935 giver et indtryk af dette – og af, hvordan forholdet grupperne imellem ændrer sig.

Man har allerede dengang været ambivalent i sin holdning til fremmedarbejdere: dels var der tale om klassefæller, man skulle hjælpe, dels var der tale om konkurrenter, der kunne benyttes som løntrykkere og strejkebrydere, og som kunne være anledning til, at danske arbejdere blev arbejdsløse.

Forholdet mellem de polske og de danske arbejdere ændrede sig dog med tiden, og den grove og nedsættende omtale, man tidligere kunne finde, forsvinder efter 1915. Fra dette år begynder man også at arbejde på at få polakkerne med i Landarbejderforbundet – delvis i konkurrence med et par, af katolske præster organiserede, kristne, antisocialistiske fagforeninger. Det socialdemokratiske landarbejderforbund vandt dog konkurrencen, og mange af de gamle polakker har direkte udtalt, at forbundet var dem en stor hjælp.

I 1920 opnår landarbejderne en overenskomst med arbejdsgiverne om, at polske arbejdere skal aflønnes efter samme tariffier som danske, så løntrykker-beskyldningerne har ikke længere nogen baggrund. Og det ser ud, som om den solidaritetserklæring, 200 polakker udsendte under den store landarbejderstrejke i 1921, bidrog til en forbrødring – i alle fald på det officielle plan.

Ældre landmænd påstår, at der blev talt polsk i de fleste større sjællandske kostalde i 1930'erne. Her er fra Saltø ved Næstved: Fodermester, underfodermester, fire danske røgttere og ni polske malkepiger. (Foto i Nationalmuseet).

Forholdet til den romersk-katolske kirke

Polakindvandringen gav den katolske kirke, som efter Grundloven af 1849 var begyndt at virke i Danmark igen, store opgaver, men også et betragteligt tilskud af medlemmer.

Fra starten var det sjælesorgen for de store sæsonmenigheder, der var aktuel, og den varetoges dels af rejsepræster, dels fra faste missionsstationer i de »polaktætte« områder; nye stationer byggedes, og de i forvejen eksisterende blev i nogle tilfælde udbygget for at kunne betjene de mange nye folk.

For at kunne varetage sjælesorgen blandt polakkerne, måtte en del præster af anden nationalitet lære sig polsk, da man kun i meget ringe omfang har haft egentlige polske præster her i landet indtil de allerseneste år. Polakmenighederne blev fortrinsvis passet af østrigske Redemptorister, som arbejdede på Sjælland og Fyn, og af Franciskanere, som arbejdede på Lolland-Falster. De startede her i 1907 med ankomsten af Franciskanere fra Galizien, der kom som følge af arbejdsgivernes forhandlinger med de

galiziske myndigheder, men de blev allerede i 1909 erstattet af hollandske og belgiske Franciskanere. Også andre ordner, såvel som verdenspræster, har dog arbejdet i polakmenighederne.

Efter sæsonarbejdertiden blev den store opgave at tage sig af indvandrerens børn, ikke mindst af børn af de blandede ægteskaber, som også gav et vist arbejde med undervisning af danske ægtefæller, som ønskede at konvertere.

Som polakkernes rådgivere måtte præsterne også tage sig af mange time-lige sager, bl.a. fordi en så forholdsvis stor del var analfabeter.

Til arbejdet med børnene havde præsterne stor hjælp af søstre fra forskellige ordener, og især St. Joseph søstrene har drevet en række skoler, børnehjem og kommunikantanstalter.

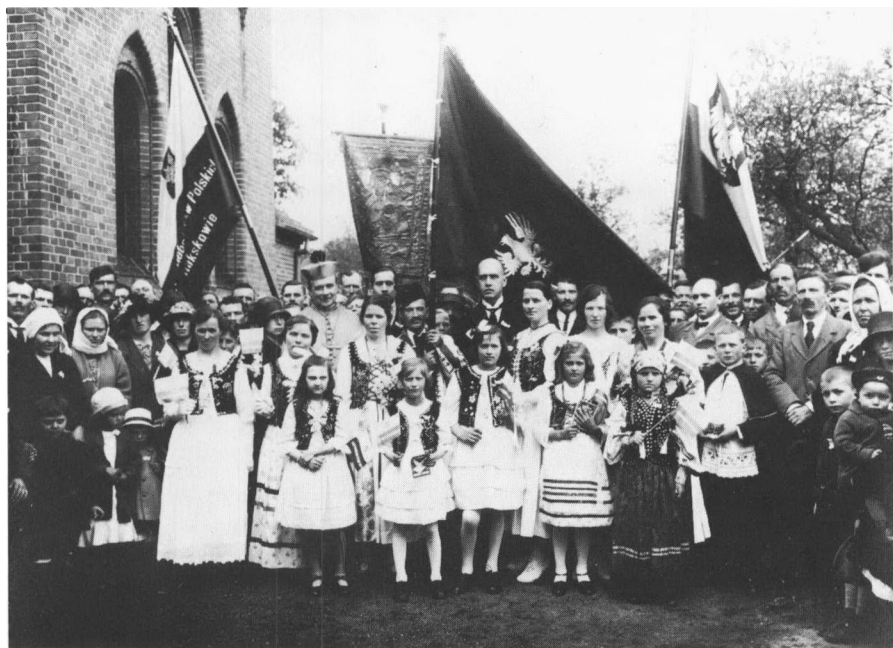
Den katolske kirke i Danmark har ikke været interesseret i at understøtte dannelsen af en polsk minoritetskirke her i landet, hvilket har medført, at man ikke ønskede, at der skulle komme polske præster hertil. Tilsyneladende har heller ikke den polske kirkes primas i 1930'erne været interesseret i at sende præster – han er ved flere lejligheder blevet opfordret til det af såvel indvandrems repræsentanter som de polske diplomater i København.

Denne holdning til polskheden i Danmark har ført til en række konfrontationer mellem præsterne og de mest nationalt bevidste af indvandrerne, som påstod, at kirken afnationaliserede deres børn. Som et resultat af disse uoverensstemmelser opstod der, støttet af gesandtskabet, polske foreninger, som igen oprettede polske skoler, til hvilke man fra Warszawa udsendte lærere. Disse skoler har især været aktive på Lolland og Falster (som supplerende skole), men også en tid i Nivå, Haderslev og København.

Denne strid mellem præster og foreningsfolk har dog næppe ført til frafald fra kirken i 1. generation, som betragter den katolske tro som en del af polskheden, men måske nok i 2. generation, som jo har en løsere tilknytning til Polen. I det hele taget har stridighedernes styrke været afhængig af præstens og de lokale foreningsfolks gemyt, ligesom den polske lærers holdning har spillet ind. Man aner somme tider en magtkamp mellem lærer og præst om, hvem der skal være den åndelige leder for den indvandrer-gruppe, som ikke selv havde en uddannet elite.

I de seneste år er der imidlertid kommet mange polske præster til Danmark – ikke specielt for at tage sig af polakkerne, men bl.a. fordi det ikke er muligt at skaffe danske præster nok – samtidig med, at Polen er det land, fra hvilket man for tiden lettest kan skaffe hjælp i nøden.

At de nyindvandrede polske præster er meget velkomne i de polakdominerede menigheder, er der ingen tvivl om, selv om de gamle siger, at nu er det jo for sent: deres børn er blevet danske.

Levedygtige polske foreninger startedes i 1925 – først i Nakskov, men efterhånden fandtes de i alle byer, i hvis opland der var polske arbejdere. Her er Nakskov-foreningen på besøg i Maribo – måske i forbindelse med et landsmøde: der er mere end een foreningsfane på billedet. (Foto i Nationalmuseet).

Polske organisationer

Levedygtige polske foreninger opstår, efter et tilløb i 1918–19, først efter 1925. Som omtalt var det utilfredsheden med de ikke-polske præster, som var anledningen, og det var først, da gesandtskabets personale kom initiativtagerne til hjælp, at der skete noget. Foreningerne havde deres blomstringstid i 1930'erne, da de havde skoler, spejdertroppe, ungdomskredse og kvindekredse ved siden af hovedforeningen. Det var dog kun i de lolland-falsterske hovedbyer, de var fuldt udbyggede samt en kort tid også i Haderslev.

Den polske lærer var en central person i foreningslivet, og det har været hans tjenestepligt at tage sig af såvel skole og aftenskole som spejdertrop og ungdomskreds, ligesom han skulle være foreningen behjælpelig med sekretærarbejde o.l. Der var kort sagt tale om en organisation, som såvel praktisk som finansielt fik hjælp fra hjemlandet, formidlet gennem gesandt-

skabet og delvis gennem de lokale polske vicekonsuler, som var danske forretningsmænd.

Skolearbejdet fortsatte under 2. verdenskrig, i Nakskov og Maribo dog kun til efteråret 1943, da den lærer, som arbejdede i disse to byer, måtte flygte til Sverige på grund af sit illegale arbejde mod tyskerne (3).

Foreningerne fortsatte også arbejdet, dog mindre åbenlyst end tidligere. F.eks. ophørte man med at udgive foreningsbladet Polacy w Danji, som var udkommet siden 1933, ligesom man tog Dom Polski-skiltet ned fra de polske huse og gemte fanerne væk.

Foreningerne og skolerne kom dog i økonomisk nød under krigen, og der blev samlet penge ind til dem over hele landet, ligesom det også lykkedes at overføre midler til dem fra den polske eksilregering i London. Disse penge kom ad de samme kanaler, ad hvilke man opbyggede en speciel polsk-engelsk efterretningstjeneste i Danmark: fra London over gesandtskabet i Stockholm til konsulatet i Malmö, hvor nogle af de tidligere gesandtskabsfunktionærer fra København sad. På den danske side var modtagerne dels medlemmer af den polske koloni i København, dels den ovenfor omtalte lærer i Nakskov. Gennem de polske foreninger, især ungdomskredsene og spejdertroppene rekrutteredes et net af meddelere og kontakadresser, og gennem forbindelser i det danske politi blev efterretningsmaterialet ekspederet til polakkerne i Malmö. I begyndelsen var der tale om en rent polsk organisation, men især efter at der i efteråret 1943 flygtede en polsk søofficer hertil fra en fangelejr i Tyskland, blev der etableret et omfattende samarbejde med den danske modstandsbevægelse, gennem hvilken man fik kontakt med danske marinetelegrafister, som varetog radioforbindelsen med England og Sverige.

Det polske net blev delvis oprullet af Gestapo i foråret 1944, men den nævnte søofficer undgik dog anholdelse og arbejdede videre, indtil han og hans danske hustru blev dræbt under kamp med de tyskere, som forsøgte at arrestere dem i begyndelsen af januar 1945. Herefter blev organisationen, nu tilsyneladende i endnu snævrere samarbejde med den danske modstandsbevægelse, videreført af nogle af de danske medarbejdere til krigens slutning.

Efter krigen gnoptod foreningerne som åbne og udadvendte organisationer, som tog del i arbejdet med at hjælpe de polske flygtninge. Imidlertid gjorde de ændrede politiske forhold i Europa, at foreningerne delte sig i nogle, som anerkendte eksilregeringen i London, og andre, som samarbejdede med det nye Polen. I København og Nykøbing F blev resultatet en overgang to foreninger.

London-foreningerne, som man kaldte dem, sygnede dog efterhånden hen, og kun den i Nykøbing består endnu, ved siden af en Warszawa-

forening, som blev stiftet i 1972. London-foreningen i København består formelt endnu, men holdt dog sit sidste møde i 1963. Mange af de mindre foreninger overlevede ikke skismaet, og Warszawa-foreningen i København blev efterhånden overtaget af nyindvandrede med det resultat, at de fleste fra den gamle indvandring, i begge generationer, har forladt den.

Nogle provinsforeninger har dog i de seneste år oplevet en fremgang, som nok skyldes, at anden generation nu er blevet så gammel, at den begynder at vende blikket mod fortiden. Der er i det hele taget en tendens til, at foreningerne bliver dansk-polske. Således hedder det forenings-skrift, som er udkommet 1970–1979, Dan-Polonia, medens det gamle hed Polacy w Danji: Polakker i Danmark.

Hvor meget polsk er der tilbage?

Et af undersøgelsens mål har været at klarlægge, i hvilket omfang indvandrerne og deres børn er blevet danske, og hvor meget polsk kultur de har bibeholdt – og hvad.

Første generation

Som et led i interviewundersøgelsen blev der således stillet en række spørgsmål, som skulle afdække, i hvilket omfang polsk sprog og levevis var bibeholdt, herunder også spørgsmål om medlemskab af polske foreninger og om såvel medlemskab af den katolske kirke som om den faktiske kirkelige aktivitet. Endelig blev der spurgt om statsborgerskab, ligesom boligindretningen blev beskrevet, specielt forekomsten af katolske og polsk-nationale symboler. Ialt indeholdt samtaleskemaet 19 spørgsmål, som viste sig anvendelige i denne henseende, og disse kan deles op i fire grupper: nationalt-kulturelle, religiøse, sproglige og formelle.

Ser man på gruppen som helhed, viser det sig, at medlemskabet af den katolske kirke er bevaret af de fleste, nemlig 94 %. Aktive katolikker, målt ved kirkegangsfrekvensen, forblev dog kun 66 %. Polsk hjemmesprog blev registreret hos 39 %, medlemmer af polske foreninger var 15 %, medens kun 1 % havde bibeholdt det polske statsborgerskab – efter ca. 50 års forløb.

Deler man imidlertid gruppen op efter køn, civilstand, erhverv, ægtefællens afstamning samt, om der var tale om personer med eller uden børn, bliver billedet mere nuanceret. Det viser sig således, at det, som er afgørende for, hvor meget polsk der er bevaret, er ægtefællens afstamning, dog således at katolicismen holder sig bedre end andre fra Polen medbragte kulturtræk, også i blandede ægteskaber. Indenfor gruppen polsk-gifte viser det sig, at det er de selvstændige bønder, som er de mest polske, og at kvin-

Polske hjem i Danmark er karakteristiske ved den stærkt katolske udsmykning. Kun i sjældnere tilfælde ser man de karakteristiske papirklip på væggene som i dette hjem fra det nordvestlige Lolland. (Foto: Nationalmuseet, 1965).

derne især er »polske« på det religiøse område, medens mændene er de mest polsk-nationale. At denne gruppe er mest polsk kan måske forklares ved, at et polsk familiebrug har fungeret som en reelt isoleret polsk ø i Danmark.

Stiller man de forskellige kategorier, i hvilke indvandregruppen i undersøgelsen er opdelt, op efter »faldende polskhed«, har vi de polsk-gifte bondkoner i toppen som de mest polske og de dansk-gifte arbejderkoner i bunden som de mest danske (: mindst polske). Gruppen dansk-gifte, mandlige arbejdere, som vi herefter kunne forvente ville være den mest danske, er dog så lille, at den ikke kan medregnes: der forekom kun to personer i denne kategori.

Børn synes at have haft den virkning, at de trækker mod faderens gruppe: i de polsk-danske familier virker de assimilerende på forældrene (: moderen), medens de i de polsk-polske familier synes at have virket bevarende på polskheden.

Anden generation

En tilsvarende undersøgelse i anden generation, som er gennemført ved hjælp af et postspørgeskema, viser, at det fremdeles er familierelationerne, som er det væsentligste, og blandt dem betyder forældrenes nationalitet mere end ægtefællens: polskheden er grundlagt under opvæksten. Yderligere synes forældrenes planer om engang at rejse hjem igen at have indvirket på bevarelsen af de polske træk, idet sådanne familier i højere grad end andre har sendt deres børn til de polske eller de katolske skoler.

En sammenligning mellem polskheden i anden generation omkring 1970 og de samme personers skolegang i 1930'erne viser, at de, som har gået i de alternative skoler, er blevet væsentligt mere polske end folkeskolebørnene, både hvad gælder det polske og det katolske, da børnene i de katolske skoler i vid udstrækning var polakker, og børnene i de polske skoler alle var katolikker.

Ved kortlægningen af, hvordan det har været at vokse op som polakbarn i Danmark, viser det sig, at diskrimination, i form af drilleri og forskelsbehandling på grund af oprindelsen, er forekommet, men ikke i større omfang end at 41 % opgiver, at de aldrig som børn er blevet drillet fordi, eller med, at de var polakker. Som voksne har 73 % opgivet, at de aldrig har været udsat for drillerier og forskelsbehandling.

De alvorligste problemer synes at have ligget indenfor familierne : man har måttet vælge mellem at lade sig assimilere, og dermed komme i konflikt med forældregenerationen (og præsterne), især når det gjaldt valget af ægtefælle og vielseskirke – eller at modsætte sig assimilation med deraf følgende større diskrimination fra majoritetsbefolkningens side. De mest polske er de, som oftest er blevet diskrimineret.

Opstiller man for anden generation, som det blev gjort for første generations vedkommende, en skala efter faldende polskhed, finder man i grundtrækkene den samme rækkefølge: flest, nemlig 58 %, har bevaret tilhørsforholdet til den katolske kirke. Noget færre, nemlig 22 %, har bevaret det polske sprog (: taler og forstår polsk), medens kun 5 % er medlemmer af den polske forening.

Meget talende er forholdet til den katolske kirke, som viser en gradvis faldende styrke: 58 % er som nævnt fremdeles formelt katolikker, 52 % er viet i den katolske kirke, 50 % har ladet deres børn (altså tredie generation) døbe dér, 40 % har ladet deres børn »konfirmere« katolsk – men kun 20 % kan, på grundlag af deres egne oplysninger, karakteriseres som aktive, praktiserende katolikker.

For at få et billede af assimilationens stade i anden generation, er der tegnet en »assimilationsprofil«: det er undersøgt, om gruppen, på en række områder, er spredt i den danske befolkning som dansk gennemsnit. Det er

HU.

Herr Restauratør P. E n o c h,

G e d s e r.

I Henhold til Deres Skrivelse af 27. Februar og vor Skrivelse af 12. s. M., beder man Dem herved servere 489 Kopper Kaffe med Sukker og Fløde à 20 Øre pro persona samt et Stykke Wienerbrød til hver Kop umiddelbart efter, at de polske Arbejdere er ankommet til Gedser den 24.ds.-

Man beder Dem bekræfte Modtagelsen af denne Skrivelse.

For Landsudvalget

Det sidste hold polske piger kom til Danmark i maj 1929. Landsudvalget for Anvendelse af udenlandske Arbejdere, som stod for hvervning og transport, sørgede også for en typisk dansk modtagelse med kaffe og blødt brød i Gedser.

den ikke. Gruppen er gennemgående ringere uddannet og har haft en ringere skolegang end dansk gennemsnit (regnet blandt jævnaldrende), og er som følge deraf også underrepræsenteret i de højere og overrepræsenteret i de lavere statuslag. Yderligere bor anden generation overvejende i de »gamle polakområder« (og i København, men her har det, på grund af folketællingsmaterialets karakter, ikke været muligt at finde dem).

Det må dog medgives, at en sammenligning med dansk gennemsnit ikke er en »retfærdig« sammenligning: man burde i stedet se på, hvordan det er gået børn af danskere, som i 1915 var landarbejdere – men en sådan gruppe er ikke undersøgt.

Etnisk minoritetsgruppe?

Udgør den studerede gruppe en etnisk minoritet i Danmark idag? Næppe – for det, at den statistisk set ikke er assimileret, betyder ikke nødvendigvis, at den udgør en minoritet i samfundsvidenskabelig forstand.

Den første vanskelighed, man støder på, når man skal analysere dette spørgsmål, er, at de samfundsvidenskaber, som har beskæftiget sig med

minoriteter, specielt etniske eller nationale minoriteter, ikke har en fælles, anerkendt definition af begrebet, da de forskellige fag lægger vægt på forskellige aspekter af sådanne gruppers situation.

Den definition, som synes mest anvendelig på polakkerne i Danmark, er den, som man benytter ved studiet af nutidige indvandrergrupper, f.eks. i Sverige: en udskillelig social gruppe, hvis medlemmer har en fra majoritetsbefolkningen afvigende oprindelse, et fra majoritetens afvigende sprog, og hvis medlemmer føler sig knyttet sammen af en bestemt livsform. Det indgår også i denne definition, at gruppen, for at kunne betegnes som en minoritet, skal være udsat for diskrimination og være relativt magtesløs. Endelig lægges der vægt på, at gruppen skal være af en vis størrelse: så stor, at de, som aktivt tilhører gruppen, kan opretholde en organisation, som kan tilfredsstille de behov hos gruppens medlemmer, som har motive-ret gruppedannelsen.

Ser vi på den studerede indvandrergruppe, er der ingen tvivl om den fælles, fra majoriteten forskellige oprindelse – i alle tilfælde ikke fra majoritetens synspunkt: for den almindelige dansker var de alle »polakker«, selv om den enkelte indvandrer ikke altid accepterer denne *tillagte identitet*, enten fordi han eller hun rent faktisk var ukrainer, eller fordi man af praktiske grunde foretrak at kalde sig østriger eller russer (med henvisning til det oprindelige statsborgerskab) da man, sikkert med rette, regnede dette for mindre »belastende« end polak. Denne, for majoritetet ukendte, forskel mellem ukrainere og polakker, var dog mere af konfessionel end af sproglig og kulturel art, da der i mange tilfælde var tale om personer, som kom fra landsbyer, hvor begge trosretninger var repræsenterede (»unerede« og romersk-katolske), og den synes også kun i ringe grad at have påvirket gruppens skæbne i Danmark, da ukrainerne hurtigt sluttede sig til de romersk-katolske menigheder, da man trods alt havde så megen fælles baggrund, at man følte sig nærmere knyttet til hinanden end til den lutherske majoritet.

Vi kan derfor nok tillade os at betragte oprindelsesmiljøet som relativt ensartet, og lægge det klassiske værk: »Polish Peasants in Europe and America« (Thomas and Znaniecki, 1918–20, Chicago) til grund for en beskrivelse af det. Heri skildres det polske landsbymiljø, fra hvilket indvandrerne til Danmark også kom, som et relativt statisk bondesamfund med stærkt familiesammenhold og husherremyndighed og med sognepræsten som den dominerende autoritet. Altså et samfund med en meget stærk social kontrol med alle medlemmer, i hvilket alle kendte deres plads og rolle. Det skarpeste sociale skel gik mellem de jordbesiddende bønder og de besiddelsesløse, som måtte arbejde for andre – hvis der da overhovedet var arbejde at få. Der var yderligere tale om et bondesamfund, som endnu

ikke havde gennemgået landboreformer af samme omfang som det danske og om et samfund, i hvilket industrialiseringen (især i Galizien) var svag. De mange arvedelinger af gårdene havde forårsaget en opsplitning af landbrugsjorden, som gjorde, at brugene var blevet for små til, at de kunne brødføde familierne, og den industri, som kunne have opsuget overskudsbefolkningen, eksisterede ikke endnu.

Man kan for så vidt sige, lidt forenklet, at de manglende reformer og den svage industrialisering var de faktorer, som satte udvandring og sæsonarbejde igang, medens landboreformerne og omlægningen til produktion af råvarer til industrien (sukkerroer og mælk især) var de faktorer, som trak polakkerne til Danmark – med de gennem organisationen af sæsonvandring til Tyskland udviklede hvervesystemer som udløsende faktor.

De unge småbonde- og landarbejderbørn blev ved udvandringen revet ud af det gamle, relativt statiske bondesamfund og den sociale kontrol, landsby, familie og sognepræst udøvede, og de kom til et land, i hvilket der foregik en udvikling, ikke mindst en hastig udbygning af sociallovgivningen, og med en gryende fagforeningsbevægelse, som ikke alene var i opposition til arbejdsgiverne, men også til kirken – og det i den grad, at de lutherske, danske arbejdsgivere på et tidspunkt allierede sig med den katolske kirke om oprettelsen af katolske fagforeninger med den erklærede hensigt at modarbejde de »socialistiske« danske fagforeninger. Det må her understreges, at der i Danmark kun var ganske få polskfødte katolske præster, og at der var langt mellem de katolske kirker. Et ret tæt net af katolske kirker med polske præster kunne have ændret situationen og måske hindret nogle af de splittende stridigheder, som delte menighederne og formentlig derved fremmede assimilationen.

Man må også være opmærksom på, at de unge sæsonarbejdere blev indplaceret i bunden af det danske samfund, som besiddelsesløse, kontraktbundne arbejdere, der måtte overtage de jobs, de danske arbejdere ikke ville have. Tilsyneladende har denne lave status fulgt gruppen, længe efter at den var blevet fastboende og etableret i Danmark, på samme måde som i USA: begge steder har polakkerne, på grund af de administrative reguleringer af indvandringen, været den senest ankomne større, ufaglærte indvandrergruppe. Det er først i de seneste årtier, at nye grupper af ufaglærte arbejder-indvandrere er kommet til Danmark, som så at sige nedefra har kunnet presse polakkerne op. Det er mit subjektive skøn, at polakkerne nu rangerer over nogle af de senere indvandrere, som ikke ligner danskerne så meget, som polakkerne gør det, fysisk som kulturelt.

Før vi vender tilbage til spørgsmålet: blev de polske indvandrere en etnisk minoritet i Danmark, må to begivenheder pointeres, som har haft betydning for gruppens assimilation. For det første blev indvandringen

Tidligere landarbejdere indvandrede efterhånden til byerne. Her, på Sækkekompagniet i Ålborg, er de to midterste damer polske. Den ene arbejdede dér i over 30 år. (Foto i Nationalmuseet).

administrativt stoppet i 1930 med det resultat, at der ikke tilflød den »nyt blod«, og for det andet medførte 2. verdenskrig, at der nu pludselig var to polske regeringer: den egentlige i Warszawa og eksilregeringen i London. Dette medførte, som tidligere omtalt, at sammenholdet i den organiserede del af indvandrergruppen blev brudt, hvilket yderligere kan have virket assimilationsfremmende.

Det er derfor rimeligt at dele analysen op i to dele, sådan at situationen omkring 1930 og situationen idag (: i slutningen af 1970'erne) analyseres hver for sig. Det vil stort set sige, at vi først betragter første generation på det tidspunkt, da den stod stærkest, var etableret og havde fået børn, som endnu ikke var vokset ud af forældrenes kontrol, og dernæst ser på situationen, efter at de oprindelige indvandrere enten var døde eller for gamle til at spille en dominerende rolle.

Indvandrergruppen omkring 1930

Om gruppen kan man sige, at 90 % var indvandret før 1915, især i de seneste år inden, og at alene 30 % kom til landet i 1914. Det var langt overvejende unge mennesker på mellem 15 og 19 år – og godt to trediedele var

kvinder. Den relativt unge alder og den skæve kønsfordeling er faktorer, som fremmede assimilationen: den nationale bevidsthed hos de ganske unge mennesker har næppe været så stærk som hos ældre, og muligheden for polsk-polske ægteskaber var begrænset – men blev udnyttet fuldt ud, idet der i den studerede befolkningsgruppe kun var to polske mænd, som ikke havde polskfødte hustruer. Af kvinderne blev halvdelen gift med danske og halvdelen med polske mænd (ca. 300 ægteskaber af hver slags).

Et tredje forhold, som har spillet ind, var, at der ikke var tale om en geografisk sluttet bosættelse, men om en relativt spredt polsk indvandrergruppe, tættest i sydøst og mest spredt i den nordvestlige del af landet. Dette gjorde, at man ikke i det daglige levede i et polsk samfund, således at samkvemmet indenfor gruppen i høj grad blev en søndagsforeteelse: man mødtes i den katolske kirke.

Et forsøg på at organisere gruppen i polske foreninger i 1918–19 mislykkedes som tidligere omtalt, men omkring 1925 aktualiseredes identitetsproblemet i og med, at gruppen nu havde fået børn, som skulle i skole. Man havde valget mellem den danske, lutherske skole i hjemsoget eller den katolske skole i en nærmere eller fjernere liggende provinsby.

En hård kerne, fortrinsvis polsk-polske familier, som endnu havde planer om at vende hjem, sendte deres børn i den katolske skole, men blev i 1920'erne utilfreds med, at man ikke dér i tilstrækkelig grad underviste i polsk sprog og kultur: kirken afnationaliserede børnene, hævdede man.

Det var for denne hårde kerne, det lykkedes at mobilisere hjælp fra gesandtskabet til at stifte og opretholde polske foreninger, som havde som hovedformål at holde liv i den polske kultur i Danmark, dels ved at stifte skoler, dels ved at prøve på at skaffe polskfødte præster til Danmark.

Da foreningerne var på deres højeste i Danmark, i 1930'erne, havde de 23 afdelinger spredt over landet, 5 skoler og én vandrelærer. Yderligere udgav man et blad, og man havde til foreningernes større afdelinger knyttet spejderkorps og ungdomskredse – ledet af de polske lærere, der havde dette som en embedspligt.

Indvandrerne og deres børn kunne på dette tidspunkt opfylde de fleste af definitionens krav til at være en etnisk minoritetsgruppe: der var tale om en udskillelig gruppe med fælles oprindelse udenfor majoriteten, med eget sprog og en kultur/livsform, den søgte at bevare. Der var tale om en gruppe, som følte sig som polsk, og som af majoriteten blev betragtet som sådan. Man havde skolevæsenet og indgiftet som de fornemste forsvarsmekanismer, og gruppen var relativt magtesløs og udsat for diskrimination fra majoritetens side; det kan dog være vanskeligt at afgøre, om der altid var tale om diskrimination på grund af oprindelsen, eller om der var tale om forskelsbehandling på grund af lav status.

Selv om man måske ikke kan sige, at den var i stand til at opretholde egne organisationer, som kunne tilfredsstille dens behov, så var gruppen dog i stand til at mobilisere hjælp fra gesandtskabet og moderlandet hertil – dog ikke i et sådant omfang, at den opnåede at få skabt en egen, uddannet elite: der var overvejende tale om supplerende skoler for elever, som i øvrigt gik i majoritetens folkeskoler.

Indvandregenerationen bestod dog af andet end den hårde kerne omkring foreningerne. Faktisk har kun 15 % ved interviewundersøgelsen svaret, at de havde været aktive i foreningsarbejdet. Hovedparten var snarere motiverede for at skjule deres oprindelse for at undvige diskrimination. Der var ikke nogen fordel ved at være polak i forholdet til danskerne (men nok i forholdet til gesandtskabet og hjemlandet): Om en positiv særbehandling på grund af oprindelsen havde der kun været tale i sæsonvandringsperioden, under hvilken man nød »Polaklovens« beskyttelse de første to år.

Snarere søgte man at opnå en praktisk tilpasning til det omgivende samfund ved at lære sig sproget og de almindeligste omgangsformer, ligesom nogle som omtalt forsøgte at passere som østrigere eller russere. At skjule oprindelsen var naturligvis sværest for personer med tydeligt polske navne, altså de polsk-polske familier, og navneforandring i første generation er forekommet – begrundet med hensynet til børnenes fremtid.

Alene denne begrundelse viser, at man forventede, at navnet i sig selv udløste en negativ særbehandling. Medlemmerne af den hårde kerne, på den anden side, reagerede ofte meget stærkt imod, at deres børn tog danske navne, ligesom de prøvede at modsætte sig blandede ægteskaber, nationalt som konfessionelt med det resultat, at en femtedel i anden generation blev gift med andre af polsk oprindelse og en fjerdedel med katolikker.

Det er i det hele taget karakteristisk for gruppen, at den holdt fast ved den katolske tro, som udgjorde den væsentligste del af det fælles værdisystem, man værnede om.

Den spredte bosættelse gjorde, at man ikke i det daglige levede i noget, man kunne kalde et polsk samfund eller en polsk subkultur – medmindre man vil definere de tidligere nævnte polske familiebrug, i hvilke polskheden var bedst bevaret, som minisamfund, i hvilke man kunne indkapsle sin livsform i fred for majoritetens indblanding.

Man kan nok konkludere, at indvandrerne og deres børn i 1930'erne opfyldte de fleste af de krav, den benyttede definition stiller for, at man kan tale om en etnisk minoritetsgruppe. Men derefter gik det ned ad bakke. Om dette også havde været tilfældet, hvis ikke indvandringsstoppet, krisen og 2. verdenskrig var kommet imellem, får vi aldrig at vide.

Indvandrergruppen omkring 1970

Medens det om første generation kunne siges, at den havde en fælles oprindelse og baggrund, kan man ikke med samme ret sige det om dens børn: Der er i anden generation personer med to polske forældre og personer med polsk mor. Der er børn af familier fra den hårde, nationalistiske kerne og børn af familier, som har taget navneforandring for at skjule oprindelsen. Hovedparten befinder sig på forskellige stadier derimellem.

Som omtalt er anden generation, statistisk set, ikke assimileret, men analyserer man den i forhold til den benyttede definition på en etnisk minoritetsgruppe, må man konkludere, at den ikke kan leve op til definitionens krav: der er ikke længere tale om en udskillelig gruppe, som marcherer med den polske foreningsfane, sproget er stort set forsvundet som dagligsprog, den fælles oprindelse er fortyndet. Opslutningen om de organisationer, som skulle arbejde på at bevare polsk kultur og livsform, er meget ringe, skolerne er ophørt at eksistere af mangel på interesserede børn (eller rettere forældre), ligesom spejderkorpserne og ungdomsforeningerne er væk.

Tendensen til at skjule oprindelsen synes i anden generation at være stærkere end i første, og mulighederne er da også større, for indvandrernes børn har været udsat for det, man nok må kalde noget af det mest assimilationsfremmede (for personer som vel at mærke ønsker at lade sig assimilere), man kan tænke sig: tvungen skolegang i majoritetens skoler. Indvandrernes børn har derfor ikke noget sprogligt handicap, og alene den kendsgerning at de, i modsætning til ca. tredjedelen af forældregenerationen, overhovedet har lært at læse, har gjort deres assimilation lettere.

At en del af anden generation har oplevet polskheden generende er der dog ingen tvivl om, selv om heller ikke denne generation har kunnet fortælle om mange og graverende tilfælde af diskrimination. Man har dog i almindelighed følt sig set ned på. Enquete- og interviewundersøgelserne har vist, at det især er de personer, som gennem undervisning i de polske og de katolske skoler har bevaret mest af den polske adfærd, der er blevet diskrimineret. Antallet af navneforandringer i anden generation er da også større end i forældregenerationen (godt 7 % af de mulige, altså dem, som ikke gennem dansk far eller ægtefælle havde fået dansk navn).

Som i første generation, er det især konfessionen, tilhørsforholdet til den romersk-katolske kirke, som er dominerende blandt det fra barndomshjemmet bevarede. Der er dog her i højere grad tale om noget formelt, idet kun et mindretal er egentlig praktiserende katolikker.

Der eksisterer dog også i anden generation en hård kerne af nationalt bevidste, men ikke en gruppe af samme art som den gamle hårdkerne-

gruppe: dels er der tale om en meget mindre kreds, dels er der tale om, at den »polskhed«, man samles om, er omformuleret i forhold til, hvad den var i 1930'erne, da der endnu levede familier, som havde realisable planer om at vende hjem. Dengang var der, som nedfældet i de polske foreningers love, tale om at fastholde det nationale tilhørsforhold, pleje det polske sprog, opretholde de nationale skikke og om at opdrage ungdommen til at kunne vende hjem. Nu, derimod, er der tale om »at styrke og udvide de kulturelle forhold mellem danske borgere af polsk herkomst og landet, de kommer fra«. Mest slående kommer det til udtryk i navnene på foreningsbladene: i 1930'erne hed bladet »Polacy w Danji« (Polakker i Danmark) og i 1970'erne hedder det »Dan-Polonia«.

Den hårde kerne er altså nu ikke en gruppe, som forbereder sig selv og børnene på at vende hjem til Polen ved at opbygge et polsk samfund i Danmark, men en gruppe, som er sig sin oprindelse bevidst, og som ikke søger at skjule den, men snarere at benytte den som en ekstra dimension af deres danske liv, noget man samles om – ved særlige lejligheder.

Der er altså tale om en gruppe, som vurderer sammenholdet om den fælles oprindelse så højt, at den er villig til at betale de sociale omkostninger, dette måtte indebære – og som i dagens Danmark næppe er særlig høje. Der er også tale om en gruppe, som synes at fremhæve sin polskhed (eller dele af den) dels for at opnå fordele i forhold til Polen, dels for at hævde sig i konkurrencen om status indenfor den polske gruppe i videre forstand. Den polske gruppe i Danmark i 1970'erne bestod af de få overlevende af den gamle indvandrergruppe, dennes børn samt en række senere indvandrere, som er kommet under og i tiden efter anden verdenskrig. Krigsflygtningene blev i 1945 anledning til, at de polske foreninger blomstrede op, og et mindre antal af dem blev gift med anden generation af landarbejderindvandringen og således optaget i »den gamle gruppe« og spredt over landet. Senere tilkomne indvandrere har især slået sig ned i København, og langt fra alle har sluttet sig til de gamle foreninger. Således har polakker af jødisk oprindelse deres egne organisationer, og tilsyneladende har en del højere uddannede ikke, som man også kender det fra USA, følt sig tiltrukket af de organisationer, de tidligere arbejderindvandringer har oprettet.

Der har dog trods dette i 1970'erne været en sådan tilgang til foreningen i København, at de nyindvandrede nu dominerer i en sådan grad, at det har skabt en splittelse, som har medført, at mange fra den gamle indvandring har forladt denne forening.

Konklusionen må blive: der eksisterer i Danmark en gruppe af polsk oprindelse, som statistisk set ikke er fuldt assimileret, men som ikke opfylder definitionens krav til at være en etnisk minoritetsgruppe. Den omfatter hele spektret fra fuldt assimilerede til personer, der går højt op i deres

MENIGHEDENS AFDØDE siden ALLEHELGEN 1978

16.11.78	Julia Pedersen f. Dudar	81 år
7.12.78	Niels Christian Brixtofte Petersen	34 år
10. 2.79	Pawel Mokrzycki	80 år
12. 3.79	Genowefa Hansen f. Solak	65 år
18. 3.79	Maria Zaucha f. Niemiec	82 år
20. 3.79	Bronislawa Tancula f. Sowinska	84 år
14. 5.79	Stefania Hansen f. Mikolajek	85 år
19. 5.79	Stefania Rudnik f. Rekas	81 år
8. 6.79	Tekla Krawiec f. Duchnik	83 år
10. 8.79	Eva Elisabeth Petersen f. Greve	35 år
19. 9.79	Clemens Hynek	83 år
25. 9.79	Janina Sørensen f. Pachaz	57 år
15.10.79	Maryanna Bojek f. Mozden	82 år

Listen over afdøde siden sidste Allehelgen, som den var uddelt i St. Franciskus Kirke i Nakskov i 1979, taler sit tydelige sprog: de gamle indvandrere er snart væk.

oprindelse – med de sidstnævnte som en ganske lille gruppe – så lille, at en beskrivelse af dens adfærd ville blive en beskrivelse af genkendelige enkeltpersoners handlinger.

Når det gik sådan, skyldes det især følgende faktorer: den oprindelige indvandrergroupe var ikke særlig stor (maksimalt 4.000) og blev spredt over hele landet. Der var derudover tale om unge, ugifte indvandrere, hvoraf de to trediedele var kvinder. Halvdelen af kvinderne blev derfor gift med danske mænd, og der kom, på grund af de politiske forhold, ikke nye indvandrere hjemmefra i en lang periode. Indvandrerguppen gled, efterhånden som tiden gik, ind i det danske samfund i stadig højere grad. Den havde ingen økonomiske særinteresser eller specialiserede erhverv, som kunne holde den sammen, og konfliktniveauet i forholdet til majoriteten var lavt, bl.a. på grund af, at de politiske relationer mellem Polen og Danmark ikke gav anledning til nogen nationalpolitisk kamp. Man var således ikke udsat for noget bevidst assimilationspres fra majoritetens side, som kunne styrke sammenholdet indenfor gruppen. Dertil var indvandrerne stort set udenfor den sociale kontrol fra landsby, familie og sognepræst, som hjemme ville have formet dem. Ganske vist lykkedes det at skabe en

lang række polsk-polske familier, som forsøgte at udøve kontrol med næste generation, med et vist resultat. Tilstedeværelsen af en polsk, katolsk gejstlighed kunne måske have styrket gruppens sammenhold, men den katolske kirkes assimilationsvenlige politik – på det nationale område – synes at have båret frugt.

Noter:

1 Undersøgelsen kombinerede litteratur- og arkivstudier med en interviewundersøgelse blandt indvandrerne og en kombination af enquete- og interviewundersøgelse blandt deres børn. Når denne kombination blev valgt, skyldes det dels, at kilderne er tavse om en lang række forhold vedrørende første generation – og de findes overhovedet ikke for anden generations vedkommende, dels at den er udført i samarbejde med og med teknisk hjælp fra Socialforskningsinstituttet, hvis hovedundersøgelsesmetode er bredt anlagte interviewundersøgelser af repræsentative udvalg. Som udvalgs-kriterium er valgt »personer født i Polen og deres børn«. Herved har undersøgelsen fået et bredere grundlag end hvis den, som det ofte har været tilfældet ved indvandrerundersøgelser, var gået ud fra medlemmer af etniske organisationer. Det skal tilføjes, at forfatteren, som er etnograf af uddannelse, er skeptisk overfor megen etnografi, som er skrevet på grundlag af samtaler med motiverede enkeltpersoner i de studerede samfund. Han var derfor tiltalt af det brede, repræsentative udvalg og var i øvrigt fortløbig med denne metode fra sin deltagelse i arbejdet for »Udvalget for Samfundsforskning i Grønland« 1958–59. Endelig er det væsentligt at påpege, at man kun ved at interviewe indvandrene kan finde frem til deres børn, idet disse, som danske statsborgere, ikke er selvstændigt registrerede. 2 G. Nellemann, 1967: Den polske indvandring til Lolland-Falster. Lolland-Falsters Historiske Samfunds Aarbog 1967. Også udgivet af Nationalmuseet som selvstændig bog. Samme 1975: Polak-Polak pak pak pak. i: Jacques Blum (red.) Minoritetsproblemer i Danmark. København. Samme 1977: Fremmedarbejderbørn: Roepolakkernes efterkommere og deres skæbne i det danske samfund. Nationalmuseet, Working Papers Nr. 5. København. 3 Samme 1980: Det koster noget at have et kulturelt særpræg. Forskningen og Samfundet 1980. Nr. 1. København. Samme 1980: For Danmarks Frihed og Polens Ære. Nationalmuseets Arbejdsmark. København. 4 G. Nellemann 1981: Polske landarbejdere i Danmark og deres efterkommere. Et studie af landarbejder-indvandringen 1893–1929 og indvandrene integration i det danske samfund i to generationer. Folkelivs Studier 7. Nationalmuseet. København. 5 G. Nellemann 1981: Polish Rural Workers in Denmark. FOLK Vol. 23. København.

Summary

Polish Rural Workers in Denmark

The article is a summary of a book in Danish called, in translation, *Polish Rural Workers in Denmark and their Descendants: A Study of the Immigration 1893–1929 and the Integration of Two Generations of Immigrants in Danish Society*. Copenhagen, 1981. This article has also appeared in English in *FOLK*, vol. 23 (Copenhagen, 1981).